

შრომითი მიგრაციის თეორიული ასპექტები (კლასიკური და თანამედროვე მიდგომების შედარება)

ხათუნა ხარხელაური
სტუ-ის ასოცირებული პროფესორი
თამარ ქაჯაია
სტუ-ის ასოცირებული პროფესორი

<https://doi.org/10.52340/gbsab.2026.58.01>

შესავალი

შრომითი მიგრაცია თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკისა და საზოგადოების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესს წარმოადგენს. გლობალიზაციის, ეკონომიკური უთანასწორობის, ტექნოლოგიური განვითარებისა და შრომის ბაზრების ტრანსფორმაციის პირობებში, შრომითი მიგრაცია სულ უფრო მასშტაბურ, დინამიკურ და მრავალმხრივ ხასიათს იძენს. როგორც გამგზავნი, ისე მიმღები ქვეყნები მიგრაციის პროცესის შედეგად განიცდიან მნიშვნელოვან დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ და სოციალურ ცვლილებებს, რაც ამ ფენომენის მეცნიერულ ანალიზს განსაკუთრებულ აქტუალობას სძენს.

შრომითი მიგრაციის კვლევა ვერ შემოიფარგლება ერთი თეორიული მიდგომით. სხვადასხვა ეპოქაში ჩამოყალიბებული თეორიები განსხვავებულად განმარტავენ მიგრაციის მიზეზებს, მექანიზმებსა და შედეგებს. დაწყებული რავენშტეინის „მიზიდვა-განზიდვის“ (PUSH-PULL) პრიმიტიული მოდელიდან, შემდგომი ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია და შრომის ბაზრის დუალიზმის თეორია მიგრანტს განიხილავენ, როგორც რაციონალურ „HOMO ECONOMICUS-ს“, რომელიც გადაწყვეტილებას ხარჯებისა და სარგებლის გათვლის საფუძველზე იღებს.

თუმცა, თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორებით მიგრაციის ახსნა არასაკმარისია. სტატიაში კრიტიკულადაა გაანალიზებული კლასიკური თეორიების ის ნაკლოვანებები, რომლებიც ვერ ხსნიან ე.წ. „უძრაობის პარადოქსს“ ან მიგრაციის გაგრძელებას ეკონომიკური მიზეზების ამოწურვის შემდეგ. ამ ხარვეზების შესავსებად, ნაშრომი გვთავაზობს უახლესი პარადიგმების — მიგრაციის ახალი ეკონომიკური თეორიის (NELM), სოციალური კაპიტალის, ტრანსნაციონალიზმისა და მიგრაციული სისტემების — სინთეზს. სწორედ ამ მრავალფეროვნების გამო, შრომითი მიგრაციის ანალიზი საჭიროებს კომპლექსურ და კრიტიკულ მიდგომას.

ნაშრომის მიზანია შრომითი მიგრაციის ძირითადი თეორიების სისტემატიზაცია, მათი შედარებითი ანალიზი და ძლიერი თუ სუსტი მხარეების გამოვლენა. ნაშრომი ეყრდნობა საერთაშორისო აკადემიურ ლიტერატურას და მიზნად ისახავს შრომითი მიგრაციის პროცესის მრავალგანზომილებიანი ბუნების წარმოჩენას.

ძირითადი ტექსტი

ნეოკლასიკური წინამძღვრები: რავენშტეინის „კანონები“ და „PUSH-PULL“ მოდელის კონცეპტუალიზაცია.

თანამედროვე მიგრაციული თეორიების ეპისტემოლოგიური ფუნდამენტი XIX საუკუნის მიწურულს ჩაეყარა. მიგრაციის მეცნიერული შესწავლა უკავშირდება

გერმანელ-ბრიტანელი კარტოგრაფისა და სტატისტიკოსის, ერნსტ გეორგ რავენშტეინის (E.G. RAVENSTEIN) სახელს, რომელმაც 1885-1889 წლებში, ბრიტანეთის აღწერის მონაცემებზე დაყრდნობით, ჩამოაყალიბა „მიგრაციის კანონები“ რომლებიც დღემდე ითვლება მიგრაციული კვლევების კლასიკურ საფუძვლად (RAVENSTEIN, 1885). რავენშტეინის მიდგომა იყო ემპირიული პოზიტივიზმის კლასიკური ნიმუში, რომლის მიზანს წარმოადგენდა მიგრაციული ნაკადების ქცევითი კანონზომიერებების დადგენა.

რავენშტეინის მიერ ფორმულირებული პოსტულატები დღესაც ინარჩუნებენ აქტუალობას, კერძოდ:

1. მანძილის ფაქტორი: მიგრანტთა უმრავლესობა გადაადგილდება მცირე მანძილზე, ხოლო შორ მანძილზე მიგრაცია უპირატესად მიმართულია მსხვილი ინდუსტრიული და კომერციული ცენტრებისკენ (DISTANCE DECAY-ის პრინციპი).

2. ეტაპობრიობა: მიგრაცია ხორციელდება ეტაპობრივად (STEP-BY-STEP MIGRATION) — სოფლიდან დაბაში, დაბიდან მცირე ქალაქში და ბოლოს მეტროპოლისში.

3. ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი: ტექნოლოგიების, კომუნიკაციებისა და ტრანსპორტის განვითარება პირდაპირპროპორციულად ზრდის მიგრაციის მოცულობას.

4. ეკონომიკური ფაქტორის დომინირება: მიუხედავად სხვა ფაქტორებისა, მიგრაციის უმთავრესი მამოძრავებელი ძალა ეკონომიკური სარგებელია.

აღნიშნული კანონები XX საუკუნის მეორე ნახევარში სისტემატიზებულ იქნა სოციოლოგ ევერეტ ლის (EVERETT LEE) მიერ, რომელმაც 1966 წელს გამოქვეყნებულ ფუნდამენტურ ნაშრომში „მიგრაციის თეორია“ საბოლოო სახე მისცა ე.წ. „PUSH-PULL“ (განზიდვა-მიზიდვის) მოდელს (LEE, 1966). ლის მიხედვით, მიგრაციული გადაწყვეტილება ოთხი ფაქტორის ურთიერთქმედების შედეგია:

1. ფაქტორები, რომლებიც დაკავშირებულია წარმოშობის ადგილთან (PUSH — უმუშევრობა, დაბალი შემოსავალი, პოლიტიკური რეპრესია);

2. ფაქტორები, რომლებიც დაკავშირებულია დანიშნულების ადგილთან (PULL — მაღალი ხელფასი, უსაფრთხოება, უკეთესი სოციალური გარემო);

3. შუალედური დაბრკოლებები (INTERVENING OBSTACLES — მანძილი, ფიზიკური საზღვრები, სავიზო რეგულაციები);

4. პერსონალური ფაქტორები (ასაკი, განათლება, რისკისადმი დამოკიდებულება).

მიუხედავად იმისა, რომ „PUSH-PULL“ მოდელი დღემდე გამოიყენება როგორც საბაზისო ევრისტიკული ჩარჩო, თანამედროვე აკადემიურ დისკურსში მას ხშირად აკრიტიკებენ ისტორიული კონტექსტის უგულვებელყოფისა და პროცესის ზედმეტად მექანიკური აღქმის გამო. მოდელი ადამიანებს არ განიხილავს როგორც რთულ სოციალურ არსებებს, რომლებსაც აქვთ ემოციები, შიშები და ოჯახური ვალდებულებები. მოდელი მიგრაციას განიხილავს როგორც ინდივიდუალურ აქტს და ვერ ხსნის სტრუქტურულ ძალებს (მაგალითად, გლობალურ უთანასწორობას ან ცენტრი-პერიფერიის სტრუქტურულ ურთიერთდამოკიდებულებას), რომლებიც ხშირად განსაზღვრავენ მიგრანტის „არჩევანს“ მისგან დამოუკიდებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ მიგრაციის საკითხებს ძირითად ეკონომიკურ თეორიაში შედარებით მცირე ყურადღება ეთმობა მიგრაციის ეკონომიკურმა ახსნებმა დომინანტური ადგილი დაიკავა აკადემიურ დისკურსში. (HAAS, 2008)

ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია - ნეოკლასიკური წონასწორობის პერსპექტივა.

ეს თეორია მიგრაციის კვლევაში ყველაზე გავლენიანი თეორია მე-20 საუკუნეში. ამ

თეორიის ძირითადი იდეაა, რომ არსებობს გეოგრაფიული დისბალანსი: მსოფლიოში საწარმოო ფაქტორები (შრომა და კაპიტალი) არათანაბრად არის განაწილებული და მიგრაცია ბუნებრივი მექანიზმია, რომელსაც ეკონომიკური სისტემა წონასწორობაში (EQUILIBRIUM) მოჰყავს. ამ თეორიის მიმდევრები მიგრაციას განიხილავენ როგორც შრომითი რესურსების ეფექტიან გადანაწილებას ბაზრის ძალების (მოთხოვნა-მიწოდების) მიერ. თეორია იყოფა ორ ძირითად დონედ: მაკრო (ქვეყნების დონე) და მიკრო (ინდივიდის დონე).

მაკრო დონეზე მიგრაციას განიხილავენ, როგორც სამუშაო ძალის გადანაწილებას ღარიბი (განვითარებადი) რეგიონებიდან/ქვეყნიდან, სადაც ჭარბია მუშახელი, მაგრამ ცოტაა კაპიტალი (ფული/ტექნოლოგია) და ხელფასი დაბალია, მდიდარ რეგიონებში/ქვეყნებში (განვითარებული) სადაც კაპიტალი ჭარბია, მაგრამ აკლია მუშახელი და ხელფასი მაღალია. პროცესი გრძელდება მანამ, სანამ ხელფასები არ გათანაბრდება (წონასწორობა). მიგრაციის შედეგად სამუშაო ძალა ნაკლებად დეფიციტური ხდება მიმღებ ტერიტორიებზე და უფრო იშვიათი — გამგზავნ რეგიონებში, მაშინ როდესაც კაპიტალი (ინვესტიციები) საპირისპირო მიმართულებით მიედინება (იაფი მუშახელისკენ). ამ პროცესს უნდა მოჰყვეს ფაქტორული ფასების გათანაბრება (HECKSCHER–OHLIN-ის მოდელი) (JONES, 2008).

მიკრო დონეზე ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია ემყარება „რაციონალური არჩევანის“ (RATIONAL CHOICE) პრინციპს. ინდივიდუალურ დონეზე ეს პერსპექტივა ეყრდნობა „HOMO ECONOMICUS“-ის (ეკონომიკური ადამიანის) კონცეფციას. ამ კონცეფციის მიხედვით მიგრანტები არიან რაციონალური აქტორები, რომლებიც მიგრაციის გადაწყვეტილებას იღებენ ხარჯი-სარგებლის გაანგარიშების საფუძველზე.

ნეოკლასიკური თეორია სოფლისა და ქალაქის შორის მიგრაციას განვითარების პროცესის ორგანულ ნაწილად განიხილავს. სოფლის ჭარბი სამუშაო ძალა მიემართება ქალაქის ინდუსტრიულ ეკონომიკისკენ (LEWIS, 1954). ეკონომიკური ზრდის ფეი-რანისის მოდელი განვითარების/კეთილდღეობის ეკონომიკაში „დუალიზმის მოდელის“ სახელითაა ცნობილი და შესაძლოა მივიჩნიოთ, როგორც ლუისის „დუალური სექტორის მოდელის“ უფრო კომპლექსური ხედვა. მოდელი განიხილავს ქვეყანას, სადაც არსებობს ორი სექტორი: (1) ტრადიციული სექტორი (სოფლის მეურნეობა) რომელიც ხასიათდება ჭარბიმუშახელით და დაბალი მწარმოებლურობით და (2) თანამედროვე სექტორი (ინდუსტრია), რომელიც ხასიათდება კაპიტალის დაგროვებითა და მაღალი ტექნოლოგიებით. (LEWIS, 1954), (RANIS & FEI, 1961). მოდელი განიხილავს განვითარების სამ ფაზას: (1) საწყის (LMP = 0) ფაზის, როდესაც ხდება სოფლის მეურნეობიდან ჭარბი სამუშაო ძალის მიგრაცია ინდუსტრიულ სექტორში დაბალ ხელფასზე („საარსებო მინიმუმზე“), ისე რომ სოფლის მეურნეობას ზიანი არ მიადგეს, (2) შემდგომ (LMP > 0) ფაზას, როდესაც მუშახელის გადინება გრძელდება, მაგრამ სოფლად ხალხი მცირდება. ახლა უკვე მუშის წასვლა ამცირებს სასოფლო-პროდუქციის გამომშვებას. საკვები პროდუქტების დეფიციტი იწვევს ფასების ზრდას და (3) ეს არის გარდამტეხი ფაზა. სოფლის მეურნეობა თავად ხდება ბიზნესი. სოფელში დარჩენილი მუშები იღებენ იმდენს, რამდენიც არის მათი რეალური შრომის ღირებულება. ინდუსტრია და სოფლის მეურნეობა უკვე კონკურენციას უწევენ ერთმანეთს მუშახელისთვის, ხელფასები ორივე სექტორში იზრდება და ეკონომიკა ხდება განვითარებული. ინდუსტრიულ სექტორს უწევს ხელფასების გაზრდა, რათა მუშებმა ძვირი საკვების ყიდვა შეძლონ. ეს ანელებს ინდუსტრიულ ზრდას.

მოგვიანებით ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორია განვითარდა, და მიგრაცია ჩასვა ადამიანური კაპიტალის თეორიულ ჩარჩოში, სადაც მიგრაცია განიხილება როგორც ინვესტიცია. ადამიანი დებს ფულს და ძალისხმევას (მიდის უცხოეთში),

რათა მომავალში მიიღოს მეტი უკუგება. ლარი სიაასტადა (SJAASTAD, 1962) თვლის, რომ ინდივიდი არის რაციონალური აქტორი, რომელიც ითვლის მოსალოდნელ შემოსავალს და აკლებს მიგრაციის ფულად (გადაადგილების ხარჯები, საცხოვრებლისა და დასაქმების ძიების ხარჯები), შესაძლებლობის (დაკარგული შემოსავალი სამუშაოს ძიების პერიოდში, დროებითი უმუშევრობა) და ფსიქოლოგიურ (ოჯახის, გარემოს, სოციალური კავშირების დატოვება) ხარჯებს. თუ სარგებელი მეტია ხარჯზე, ის მიდის ემიგრაციაში. მიგრაციის სარგებელი გამოიხატება უფრო მაღალი ხელფასით, უკეთესი დასაქმების შესაძლებლობებით, პროდუქტიულობის ზრდითა და ზოგჯერ მოხმარებითი სარგებლით (მაგ. ცხოვრების პირობები).

ეს მიდგომა განვითარდა ე.წ ჰარის-ტოდაროს მოდელის სახით, რომლის მიხედვით, შრომითი მიგრაცია სოფელიდან-ქალაქში და უფრო ფართო მამტაბითაც, განისაზღვრება არა რეალური ხელფასების სხვაობით, არამედ მოსალოდნელი შემოსავლის სხვაობით. მიგრაცია გრძელდება მანამ, სანამ ქალაქში მოსალოდნელი (EXPECTED) შემოსავალი (ხელფასი გამრავლებული დასაქმების ალბათობაზე) აღემატება სოფლის რეალურ შემოსავალს. (HARRIS & TODARO, 1970). მოდელი ცდილობს ახსნას, თუ რატომ გრძელდება განვითარებად ქვეყნებში სოფლის მოსახლეობის გადასვლა ქალაქებში მიუხედავად ურბანული უმუშევრობის ზრდისა.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოდელები შიდა მიგრაციისთვის შეიქმნა, მისი ადაპტირება შესაძლებელია საერთაშორისო მიგრაციის ანალიზშიც. ჯორჯ ბორხასმა (BORJAS, 1989) წამოაყენა საერთაშორისო მიგრაციის ბაზრის იდეა, ხოლო ტორადომ და მარუშკომ შეიმუშავეს არალეგალური საერთაშორისო მიგრაციის მოდელი, რომელიც მოიცავს დაჭერისა და დეპორტაციის რისკებს (TODARO & MARUSZKO, 1987). ამ მოდელის მიხედვით მოსალოდნელ შემოსავალს ასევე აკლდება დაჭერის/დეპორტაციის ალბათობა გამრავლებული ჯარიმის/დეპორტაციის ხარჯებზე. სანამ ეს სხვაობა მეტი იქნება სამშობლოში არსებულ ხელფასზე მიგრანტები მაინც წავლენ რისკზე.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს მიდგომები განსაკუთრებით ძლიერია ეკონომიკური ლოგიკისთვისაზრისით, ნაკლებად ითვალისწინებს ბაზრების არასრულყოფილებას, უგულებელყოფს ინსტიტუციურ ფაქტორებს (საზღვრებსა და ვიზებს), ყურადღებას ამახვილებს ინდივიდზე და ნაკლებად — ოჯახსა და სტრუქტურულ გარემოზე. ნაცვლად დაპირებული „წონასწორობისა“, რეალობაში ხშირია, რომ მიგრაცია კიდევ უფრო აღრმავებს უფსკრულს ღარიბ და მდიდარ ქვეყნებს შორის (HAAS, 2008). მიუხედავად ამისა, ისინი წარმოადგენენ მიგრაციის ეკონომიკური ანალიზის კლასიკურ და ფუნდამენტურ ნაშრომებს.

ისტორიულ-სტრუქტურალისტური დეტერმინიზმი

ეს არის ფართო თეორიული მიმართულება, რომელიც მიგრაციისა და განვითარების ანალიზში ჩამოყალიბდა 1960–1980-იან წლებში.

იმანუელ ვალერსტაინის მსოფლიო-სისტემური თეორია (WALLERSTEIN, 1974) ამტკიცებდა, რომ: მსოფლიო ეკონომიკა იყოფა ბირთვად (CORE), ნახევრადპერიფერიადა და პერიფერიადა. მიგრაცია არის კაპიტალისტური მსოფლიო-სისტემის შედეგი და პერიფერია სტრუქტურულად დამოკიდებულია ბირთვზე. აქ მიგრაცია აღიქმება როგორც გლობალური კაპიტალისტური სტრუქტურის პროდუქტი, ხოლო ინდივიდუალური არჩევანი მეორეხარისხოვანია.

ანდრე ფრანკის დამოკიდებულების თეორიის (FRANK, 1966) ძირითადი თეზისია: განვითარება და განუვითარებლობა ურთიერთდაკავშირებულია და პერიფერია „განვითარდა“ ბირთვის ექსპლუატაციის შედეგად. მიგრაცია აქ

განიხილება როგორც: სტრუქტურული უთანასწორობის შედეგი და კაპიტალისტური ექსპანსიის ნაწილი.

სამირ ამინის პერიფერიის სტრუქტურული დაქვემდებარება (AMIN, 1974) მიგრაციას ხედავს როგორც გლობალური კაპიტალის დაგროვების მექანიზმსა და სამუშაო ძალის გადინებას პერიფერიიდან ბირთვისკენ.

უშუალოდ მიგრაციის კვლევებში მიგრაციის ისტორიულ-სტრუქტურალისტური (სტრუქტურაზე ორიენტირებული) ხედვაში, მკაფიოდ განიხილება მიგრაცია, როგორც კაპიტალისტური წარმოების საჭიროების შედეგი, შრომის ბაზრის სტრუქტურული მოთხოვნის პროდუქტი და ინდივიდუალური არჩევანი პრაქტიკულად იგნორირებულია (CASTLES & KOSACK, IMMIGRANT WORKERS AND CLASS STRUCTURE IN WESTERN EUROPE, 1973). ეს მიდგომა პლურალისტურმა თეორიებმა გააკრიტიკეს, რადგან ის ზედმეტად აქცენტირებდა სტრუქტურულ შეზღუდვებზე და ნაკლებად — ინდივიდებისა და ოჯახების აგენტურობაზე.

სოციალური კაპიტალი - მიგრაციული ქსელები და სისტემები

მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური ფაქტორები ხშირად მიგრაციის ერთ-ერთ მთავარ მამომრავებელ ძალად ითვლება და ადამიანები მიისწრაფვიან უკეთესი საცხოვრებელი პირობების მქონე ადგილებისკენ, მხოლოდ ეს ერთი ფაქტორი ვერ ხსნის მიგრაციის ზოგიერთ ფორმას.

ქსელური თეორია მიგრაციას სოციალური კაპიტალის პრიზმიდან განიხილავს. მისი მთავარი არგუმენტი ის არის, რომ მიგრაციის გაგრძელება და გავრცელება არა მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორებით, არამედ პიროვნებათაშორისი კავშირებით — ნათესაობით, მეგობრობით და საერთო თემობრივი წარმომავლობით — არის განპირობებული.

თეორიის ცენტრალური კონცეფციაა „ჯაჭვური მიგრაცია“, სადაც პიონერი მიგრანტები დანიშნულების ადგილზე „ფორპოსტებად“ იქცევიან, რომლებიც შემდგომ მოსულებს ინფორმაციით, საცხოვრებლით და დასაქმების შესაძლებლობებით ეხმარებიან. ეს პროცესი მიგრაციის ხარჯებსა და რისკებს ამცირებს, რის შედეგადაც სულ უფრო მეტ ადამიანს შეუძლია მიგრაციის საშუალება — მიგრაცია ნაკლებად სელექციური ხდება.

დუგლას მეისის მიხედვით, ქსელური კავშირების კრიტიკულ ზღვარს მიღწევის შემდეგ მიგრაცია ხდება თვითშენარჩუნებადი (თვითკმარი) და საწყისი მიზეზების გაქრობის შემდეგაც გრძელდება. კუმულაციური მიზეზშედეგობრიობა (CUMULATIVE CAUSATION) ეს არის მეისის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი კონცეფცია. მისი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მიგრაცია თავადვე შობს ახალ მიგრაციას. ამასთანავე, ტრანსნაციონალური იდენტობა ხსნის ფულადი გზავნილების ფენომენს, რომელსაც ნეოკლასიკური თეორია ვერ ხსნის. (MASSEY, და სხვ., 1993)

თუმცა, თეორიას სუსტი მხარეებიც აქვს. ის ვერ განმარტავს, თუ რა იწვევს ქსელების საბოლოო დასუსტებას. გარდა ამისა, მიგრანტები ყოველთვის „ფორპოსტები“ კი არ არიან — შეიძლება „კარისმცველებადაც“ იქცნენ, როდესაც ახალ მოსულთა დახმარებაზე უარს ამბობენ. ქსელები ასევე გამომრიცხავი ხასიათისაა — ნათესაური ჯგუფების გარეთ დარჩენილთათვის მიგრაცია მაინც შეუძლებელი რჩება.

მიგრაციული სისტემების თეორია, ქსელური თეორიის ლოგიკას აფართოებს და მიგრაციას ბევრად უფრო ფართო სისტემურ კონტექსტში ათავსებს. მისი ავტორების განმარტებით, მიგრაციული სისტემა არის ადგილების ერთობლიობა, რომლებიც ადამიანების, საქონლის, კაპიტალისა და ინფორმაციის ორმხრივი ნაკადებით არის დაკავშირებული. (MABOGUNJE, 1970)

თეორიის ფუნდამენტური პრინციპია, რომ მიგრაცია მთლიანად გარდაქმნის

სოციო-ეკონომიკურ გარემოს — როგორც წარმოშობის, ისე დანიშნულების ადგილებში — და ამით თავად განსაზღვრავს შემდგომი მიგრაციის ხასიათს. ეს ორმხრივი, დინამიკური უკუკავშირი მთავარი განმასხვავებელია ქსელური თეორიისგან, რომელიც ძირითადად პიროვნებათაშორის კავშირებზე ამახვილებს ყურადღებას.

თეორია ასევე ხსნის მიგრაციის გეოგრაფიულ სტრუქტურირებას: მიგრაციული ნაკადები კლასტერულია და კონკრეტული ტერიტორიები კონკრეტულ დანიშნულების ადგილებს უკავშირდება — მაგალითად, ჩრდილოეთ აფრიკა ევროკავშირს, ან მექსიკა აშშ-ს. ამ კლასტერულ ნიმუშს ნეოკლასიკური ეკონომიკური ფაქტორები ვერ ხსნიან. (MASSEY, და სხვ., 1993)

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „სოციალური გზავნილების“ კონცეფცია (LEVITT, 1998): მიგრაციის დონორ საზოგადოებაში დაბრუნებული იდეები, ქცევები და ღირებულებები ადამიანების მისწრაფებებსა და შემდგომ მიგრაციულ გადაწყვეტილებებს აყალიბებს. ამდენად, თეორია თვლის, რომ მიგრაციის გავლენა უნდა შეფასდეს არა მხოლოდ მიგრანტებზე, არამედ მთლიანად გამგზავნ საზოგადოებაზე, მათ შორის არამიგრანტებზეც.

მიგრაციული ქსელებისა და სისტემების კონცეფცია მისი წინამორბედი, კერძოდ ნეოკლასიკური თეორიისაგან, რამდენიმე ასპექტში განსხვავდება. ნეოკლასიკური მოდელი ფულად გზავნილებს ვერ ხსნის, რადგან ინდივიდუალისტური ლოგიკის პირობებში გადარიცხვის მოტივი არ არსებობს, ხოლო ქსელური თეორიისთვის სწორედ ტრანსნაციონალური კავშირები და საზოგადოებრივი კუთვნილების განცდა გზავნილების ბუნებრივ ახსნას იძლევა. ნეოკლასიკური თეორია მიგრაციას დროებით მოვლენად განიხილავს, რომელიც ხელფასების გათანაბრებით თავისთავად წყდება — ქსელური თეორია კი ადასტურებს, რომ ქსელები მიგრაციას ახანგრძლივებს ორიგინალური ეკონომიკური მიზეზების გაქრობის შემდეგ.

შრომით მიგრაციასა და ქვეყნის განვითარების დონეებს შორის ურთიერთქმედების პლურალისტური ხედვები

მიგრაციასა და განვითარებას შორის ურთიერთკავშირის გააზრება დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვნად ტრანსფორმირდა, განსაკუთრებით 1980-იანი წლების შემდეგ, როდესაც ჩამოყალიბდა ე.წ. პლურალისტური მიდგომა. აღნიშნული პარადიგმა წარმოიშვა როგორც რეაქცია ნეოკლასიკური და ისტორიულ-სტრუქტურალისტური თეორიების ცალმხრივობაზე და მიზნად ისახავდა სტრუქტურული და აქტორული ფაქტორების ინტეგრაციას (GIDDENS, 1984).

პლურალისტური ხედვის საფუძველში დგას დაშვება, რომ მიგრაციისა და განვითარების ურთიერთქმედება არ არის ერთმნიშვნელოვანი ან სწორხაზოვანი. პირიქით, იგი წარმოადგენს მრავალმხრივ და ჰეტეროგენულ პროცესს, რომელიც განპირობებულია როგორც მაკრო-დონის სტრუქტურული პირობებით (პოლიტიკური, ეკონომიკური და ინსტიტუციური გარემო), ისე მიკრო-დონის გადაწყვეტილებებითა და სტრატეგიებით. ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება „აგენტურობას“, ანუ ინდივიდებისა და შინამეურნეობების უნარს, იმოქმედონ არსებული შეზღუდვების ფარგლებში და გარკვეულწილად გარდაქმნან ეს გარემო.

პლურალისტური მიდგომის განვითარებაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა შრომითი მიგრაციის ახალმა ეკონომიკურმა თეორიამ (NEW ECONOMICS OF LABOUR MIGRATION – NELM), (STARK & BLOOM, 1985) რომელიც მიგრაციას განიხილავს არა ინდივიდუალური, არამედ შინამეურნეობრივი გადაწყვეტილების შედეგად (MASSEY, და სხვ., 1993). აღნიშნული თეორიის მიხედვით, მიგრაცია წარმოადგენს სტრატეგიულ ინსტრუმენტს, რომლის მიზანია არა მხოლოდ შემოსავლის მაქსიმიზაცია, არამედ რისკების დივერსიფიკაცია და მინიმიზაცია

(ODED STARK & LEVHARI). ამგვარად, მიგრაცია ფუნქციონირებს როგორც ერთგვარი „დაზღვევის მექანიზმი“, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც განვითარებად ქვეყნებში ფინანსური და სადაზღვევო ბაზრები არასრულყოფილია.

NELM-ის პარალელურად განვითარდა „საარსებო წყაროს“ (LIVELIHOOD) მიდგომა, რომელიც ხაზს უსვამს, რომ შინამეურნეობები იყენებენ სხვადასხვა სტრატეგიას საკუთარი კეთილდღეობის შესანარჩუნებლად და გასაუმჯობესებლად (CARNEY, 1998.) (ELLIS, 2000). ამ მიდგომის ფარგლებში მიგრაცია განიხილება, როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი ფართო საარსებო სტრატეგიაში, რომელიც მოიცავს როგორც აგრარულ, ისე არააგრარულ საქმიანობებს. მიგრაცია ამ კონტექსტში აღიქმება არა მხოლოდ კრიზისზე რეაგირებად, არამედ როგორც წინასწარ დაგეგმილ და რაციონალურ გადაწყვეტილებად, რომელიც მიმართულია შემოსავლების სტაბილიზაციასა და ინვესტიციების შესაძლებლობების გაფართოებაზე.

პლურალისტური ხედვის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი განზომილებაა ტრანსნაციონალიზმის კონცეფცია, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს მიგრანტთა მრავალლოკაციურ სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებზე (CASTLES & MILLER, THE AGE OF MIGRATION, 2003). (FAIST, 1998). ტრანსნაციონალური პერსპექტივა უარყოფს ტრადიციულ დიქოტომიას „წარმოშობისა“ და „დანიშნულების“ ქვეყნებს შორის და ამტკიცებს, რომ მიგრანტებს შეუძლიათ ერთდროულად იყვნენ ჩართული ორივე სივრცეში. ამგვარად, მიგრანტთა ინტეგრაცია მიმდებ ქვეყანაში არ გამორიცხავს მათ აქტიურ მონაწილეობას წარმოშობის ქვეყნის განვითარებაში.

თანამედროვე კვლევები მიუთითებს, რომ ტრანსნაციონალური კავშირები, როგორცაა რემიტენსები, ინვესტიციები და სოციალური ქსელები, მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადგილობრივი ეკონომიკების განვითარებაში. ამასთან, პლურალისტური მიდგომა ხაზს უსვამს, რომ მიგრაციის გავლენა არ არის ერთგვაროვანი და დამოკიდებულია კონტექსტზე, რაც მოითხოვს კომპლექსურ და ინტერდისციპლინურ ანალიზს.

საბოლოოდ, პლურალისტური ხედვა ქმნის უფრო დაბალანსებულ და რეალისტურ ჩარჩოს მიგრაციისა და განვითარების ურთიერთკავშირის გასაანალიზებლად, რადგან იგი აერთიანებს როგორც სტრუქტურულ შეზღუდვებს, ისე ინდივიდებისა და შინამეურნეობების აქტიურ როლს. აღნიშნული მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია განვითარებადი ქვეყნების კონტექსტში, სადაც მიგრაცია ხშირად წარმოადგენს განვითარების სტრატეგიის მნიშვნელოვან ელემენტს.

დასკვნა

წარმოდგენილი ნაშრომი შრომითი მიგრაციის თეორიული ასპექტების შესახებ ნათლად აჩვენებს, რომ მიგრაცია წარმოადგენს მრავალგანზომილებიან და კომპლექსურ სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესს, რომლის სრულყოფილი ახსნა შეუძლებელია ერთი თეორიული მიდგომის ფარგლებში. კვლევის შედეგად გამოიკვეთა, რომ კლასიკური თეორიები, განსაკუთრებით ნეოკლასიკური ეკონომიკური მოდელები, მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნიან მიგრაციის ანალიზისთვის, თუმცა მათი განმარტებითი ძალა შეზღუდულია, რადგან ისინი ძირითადად ინდივიდუალურ რაციონალურ არჩევანზე და ეკონომიკურ ფაქტორებზე კონცენტრირდებიან.

ნაშრომში განხილული ისტორიულ-სტრუქტურალისტური მიდგომები მიგრაციას განიხილავენ გლობალური ეკონომიკური სისტემისა და სტრუქტურული უთანასწორობის კონტექსტში, რაც მნიშვნელოვნად აფართოებს ანალიზის მასშტაბს, თუმცა ამავე დროს ამცირებს ინდივიდუალური და ოჯახური გადაწყვეტილებების როლს. ამის საპირწონედ, სოციალური კაპიტალის, მიგრაციული ქსელებისა და

სისტემების თეორიები უკეთ ხსნიან მიგრაციის დინამიკურ და თვითგამამყარებელ ბუნებას, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც მიგრაციული პროცესები გრძელდება საწყისი ეკონომიკური მიზეზების ამოწურვის შემდეგაც.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება პლურალისტურ მიდგომას, რომელიც აერთიანებს როგორც სტრუქტურულ, ისე აგენტურ ფაქტორებს და მიგრაციას განიხილავს არა მხოლოდ ინდივიდუალური არჩევანის, არამედ შინამეურნეობრივი სტრატეგიისა და რისკების მართვის მექანიზმის კონტექსტში. აღნიშნული პერსპექტივა ქმნის უფრო რეალისტურ და დაბალანსებულ თეორიულ ჩარჩოს, რომელიც უკეთ ასახავს თანამედროვე მიგრაციული პროცესების მრავალფეროვნებას.

საბოლოოდ, ნაშრომი ადასტურებს, რომ შრომითი მიგრაციის ეფექტიანი ანალიზი საჭიროებს ინტერდისციპლინურ და კომპლექსურ მიდგომას, რომელიც აერთიანებს ეკონომიკურ, სოციალურ და ინსტიტუციურ ფაქტორებს. აღნიშნული კვლევა წარმოადგენს მნიშვნელოვან თეორიულ საფუძველს მიგრაციის შემდგომი, მათ შორის ემპირიული, კვლევებისთვის და ხელს უწყობს ამ სფეროში არსებული ცოდნის სისტემატიზაციასა და გაღრმავებას.

ბიბლიოგრაფია

1. Amin, S. (1974). Accumulation on a World Scale. New York: Monthly Review Press. Retrieved from <https://dokumen.pub/accumulation-on-a-world-scale-a-critique-of-the-theory-of-underdevelopment-2-volumes-1-2-0853452725-9780853452720.html>
2. Borjas, G. J. (1989). Economic Theory and International Migration. *International Migration Review*. doi:<https://doi.org/10.1177/019791838902300304>
3. Carney, D. (1998.). Sustainable Rural Livelihoods: What Contribution Can We Make? Department for International Development. Retrieved from https://books.google.ge/books/about/Sustainable_Rural_Livelihoods.html?id=0RxFAAAAYAAJ&redir_esc=y
4. Castles, S., & Kosack, G. (1973). Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe. London: Oxford University Press.
5. Castles, S., & Miller, M. J. (2003). The Age of Migration. Palgrave Macmillan. Retrieved from https://books.google.ge/books/about/The_Age_of_Migration.html?id=gNsrnwEACAAJ&redir_esc=y
6. Ellis, F. (2000). RURAL LIVELIHOOD DIVERSITY IN DEVELOPING COUNTRIES: EVIDENCE AND POLICY IMPLICATIONS. Oxford University Press. Retrieved from https://books.google.ge/books/about/Rural_Livelihoods_and_Diversity_in_Devel.html?id=9LSqQgAACAAJ&redir_esc=y
7. Faist, T. (1998). INTERNATIONAL MIGRATION AND TRANSNATIONAL SOCIAL SPACES: THEIR EVOLUTION, SIGNIFICANCE AND FUTURE PROSPECTS. Bremen: Institut für Interkulturelle und Internationale Studien.
8. Frank, A. G. (1966). The Development of Underdevelopment. *Monthly Review*, 17–31. Retrieved from https://www.bresserpereira.org.br/terceiros/cursos/2010/1970.The_Development_of_Underdevelopment.pdf
9. Giddens, A. (1984). The Constitution of Society - Outline of the Theory of Structuration. University of California Press. Retrieved from http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/the_constitution_of_society.pdf
10. Haas, H. d. (2008, 02). Migration and development A theoretical perspective. Retrieved from International Migration Institute: <https://www.migrationinstitute.org/publications/>

wp-09-08

11. Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*, 126-142. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/1807860>
12. Jones, R. W. (2008). Heckscher–Ohlin Trade Theory. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. doi:DOI 10.1057/978-1-349-95121-5_1116-2
13. Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 47-57. Retrieved from <http://links.jstor.org/sici?sici=0070-3370%281966%293%3A1%3C47%3AATOM%3E2.0.CO%3B2-B>
14. Levitt, P. (1998). Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion. *The International Migration Review*, 926-948. doi:<https://doi.org/10.2307/2547666>
15. Lewis, W. A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *The Manchester School*, 139-191. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x>
16. Mabogunje, A. L. (1970). Systems Approach to a Theory of Rural-Urban Migration. *Geographical Analysis*, 1-18. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1970.tb00140.x>
17. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 431-466. doi:<https://doi.org/10.2307/2938462>
18. Oded Stark, O., & Levhari, D. (n.d.). On Migration and Risk in LDCs. *Economic Development and Cultural Change*,. Retrieved from <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/451312>
19. Ranis, G., & Fei, J. C. (1961). A Theory of Economic Development. *The American Economic Review*, 533-565. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1812785>
20. Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 167-235. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2979181>
21. Sjaastad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. In U.-N. B. Research, *Investment in Human Beings* (pp. 80 - 93). *The Journal of Political Economy*.
22. Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The New Economics of Labor Migration. *The American Economic Review*. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/1805591>
23. Todaro, M. P., & Maruszko, L. (1987). Illegal Migration and US Immigration Reform: A Conceptual Framework. *Population and Development Review*, 101-114.
24. Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System*. LONDON: ACADEMIC PRESS. Retrieved from <http://pombo.free.fr/wallersteini.pdf>

“THEORETICAL ASPECTS OF LABOUR MIGRATION (A Comparative Analysis of Classical and Contemporary Approaches)”

Abstract

The paper “Theoretical Aspects of Labour Migration (A Comparative Analysis of Classical and Contemporary Approaches)” provides a comprehensive and systematic overview of the major theoretical frameworks used to explain labour migration. It emphasizes that migration is a complex, multidimensional socio-economic phenomenon that cannot be fully understood through a single theoretical lens. Instead, the study adopts a comparative and integrative approach, analyzing the evolution of migration theories from classical to contemporary paradigms.

The paper begins with the foundational contributions of Ernst Georg Ravenstein, whose “laws of migration” laid the groundwork for empirical migration studies in the late 19th century. These ideas were later refined by Everett Lee’s “push-pull” model, which conceptualizes migration as the result of interacting factors related to origin and destination areas, intervening obstacles, and individual characteristics. While these classical approaches remain influential, the paper critically highlights their limitations, particularly their mechanistic nature and insufficient attention to broader structural and social dimensions.

The neoclassical economic theory of migration is then examined as one of the most dominant frameworks in the 20th century. At the macro level, this theory interprets migration as a mechanism for balancing global inequalities in the distribution of labor and capital, leading to equilibrium in wages across regions. At the micro level, it conceptualizes migrants as rational actors (“Homo Economicus”) who make decisions based on cost-benefit calculations. The paper also discusses key extensions of this approach, including human capital theory and the Harris-Todaro model, which explains migration decisions in terms of expected income rather than actual wages. Despite its analytical strength, the neoclassical approach is criticized for neglecting market imperfections, institutional constraints, and the role of families and social structures.

In contrast, historical-structural theories shift the focus from individual agency to global systems of inequality. Drawing on the works of Wallerstein, Frank, and Amin, the paper presents migration as a product of the capitalist world system, where core countries benefit from the structural dependence of peripheral regions. Migration is thus seen not as a voluntary choice, but as a consequence of systemic economic and political forces. However, this perspective is also critiqued for underestimating the role of individual and household decision-making.

The paper further explores the role of social capital through migration network theory, which explains how interpersonal ties—such as kinship, friendship, and community connections—facilitate and sustain migration flows. These networks reduce the costs and risks associated with migration, leading to “chain migration” and the self-perpetuation of migration processes. Closely related is the concept of cumulative causation, which suggests that migration generates conditions that make further migration more likely. Migration systems theory expands this perspective by analyzing migration as part of broader, interconnected systems involving flows of people, capital, goods, and information. These approaches provide valuable insights into the persistence and geographic patterns of migration, which cannot be explained by purely economic models.

Finally, the paper highlights the emergence of pluralist approaches that seek to integrate structural and agency-based perspectives. A key contribution in this regard is the New Economics of Labour Migration (NELM), which views migration as a household strategy aimed at risk diversification and income stabilization, rather than individual income maximization. Additionally, the livelihood approach and transnationalism are discussed as frameworks that emphasize the multiple strategies households employ to improve their well-being and the ongoing connections migrants maintain across borders. These perspectives underscore the importance of context, institutions, and social relations in shaping migration outcomes.

In conclusion, the paper demonstrates that labour migration is a multifaceted process influenced by economic, social, political, and institutional factors. No single theory is sufficient to explain its complexity; instead, a comprehensive understanding requires an interdisciplinary and integrative framework. By critically comparing classical and contemporary approaches, the study provides a solid theoretical foundation for further research and contributes to a deeper understanding of migration dynamics in the context of globalization.